

Guds åbenbaring udgør sin egen målestok

En prisopgave om Ordet hos Martin Luther

Af cand.theol. Theis Schønning Johansen

Ordet er for Martin Luther teologiens fundamentale betingelse og forpligtelse – det inkarnerede Guds ord i Kristus, som det forkyndes i prædikenen og i sakramenterne, og som skriftens mange ord bevidner. Kun igennem Guds inkarnerede, åbenbarede ord kan mennesket have med Gud at gøre. Derfor udgør “Ordet hos Luther” ikke et velafgrænset teologisk emne på lige fod med andre teologiske emner, men er derimod selve grundlaget for enhver teologisk tale.

Prisopgavens tese

Denne iagttagelse er grundlæggende for min prisopgavebesvarelse *Ordet hos Luther. Martin Luthers forståelse af Guds ord i striden med Erasmus af Rotterdam*, som i november 2022 blev tildelt Københavns Universitets guldmedalje. Min tese er, at Luther i striden med Erasmus om menneskets vilje i midten af 1520’erne gennemtænker og skærper sin forståelse af Ordet som teologiens fundament og de dertilhørende hermeneutiske implikationer.

Selvom viljesstriden – og dermed opgøret imellem Luther og Erasmus – først bryder ud med udgivelsen af Erasmus’ *Om den frie vilje* (1524) og Luthers svar

i *Om den trælboundne vilje* (1525), vidner adskillige brevvekslinger imellem Luther og forskellige mennesker i samtiden om, at de begge meget tidligt var opmærksomme på deres divergerende teologiske tilgange. Af den årsag er det ikke alene relevant at betragte ovennævnte skrifter for at få greb om viljesstriden, men også at undersøge nogle af de tidligere skrifter, hvori fundamenterne til de to teologers tanker bliver lagt.

Et væsentligt element i min prisopgave er beskæftigelsen med Luthers værker; foruden *Om den trælboundne vilje* gælder det særligt *Om et kristenmenneskes frihed* (1520). Lige så vigtig er dog en grundig læsning af enkelte af Erasmus’ skrifter, i særdeleshed *En kristen stridsmands håndbog* (1503) og *Ratio seu Methodus compendio perveniendi ad veram theologiam* (1518). Den store bibelhumanists arbejde kan nemlig ikke blot reduceres til en forsimplet modsætning til den lutherske position, som det så ofte har været tilfældet i forskningslitteraturen.

I den følgende præsentation er ærindet ikke at sammentænke Erasmus’ og Luthers teologiske projekter. De er uden tvivl forskellige, men rummer alligevel

nogle slående ligheder i synet på bl.a. åbenbaring og ånd. Forskellen i deres forskellige accenter skal til gengæld nok findes på et dybere, uartikuleret niveau, som har at gøre med individuelle troserfaringer i menneskelivet her og nu.

Nøglebegreber hos Erasmus

Et nøglebegreb hos Erasmus er tanken om tilpasning eller *akkommodation*. Selve begrebet kender vi ikke bare fra antikkens retoriske tradition, men også fra Origenes. Hos Erasmus betegner *akkommodation* først og fremmest den måde, hvorpå Kristi lære åbenbarer sig for og tilpasser sig mennesket. I *Paraclesis*, et indledningsskrift til hans udgave af Det Nye Testamente fra 1516, skriver han, at Kristi lære eller *philosophia Christi* "accommodates itself equally to all. It lowers itself to infants, adjusting to their need. It nourishes them with milk, carries them, cherishes and supports them, does everything necessary until we grow strong in Christ" (Collected Works of Erasmus, 41, 409f). Ved Kristi lære eller filosofi forstår Erasmus kort sagt det, som Kristus underviste, mens han befandt sig på jorden; denne lære er selve essensen af Bibelens tekster.

Erasmus hævder sågar, at de hellige skrifter er klarere end Jesu jordiske liv, fordi Kristus er reelt og forklaret til stede i skriftens ord. Af samme årsag må man gøre sig umage for at tilegne sig skriftens ord, fordi man herigennem bliver sat i stand til at lade sig forvandle til et nyt liv i lyset af Kristus, den himmelske lærer. Skriftudlægningens sigte er nemlig ikke først og fremmest lærd argumentation, men åndelig transformation. Forudsætningen for den åndelige *transformation*

eller forvandling er med andre ord Guds egen fornedrende bevægelse i Kristi inkarnation i skriftens ord.

Den åndelige transformation er imidlertid ikke kun afhængig af menneskets egen indsats. Alligevel er man ifølge Erasmus forpligtet på at løsrive sig fra det kødelige begær, der tynger sjælen, og på at dygtiggøre sig såvel sprogligt som filosofisk. Det er man, fordi filosofiens og poesiens sprog minder om de guddommelige skrifers udtryksformer, og fordi Erasmus ser den humanistiske dannelse som en forberedelse til udlægningen af de hellige skrifter.

Enkelte steder synes Erasmus endda at sammenligne Kristi filosofi med al anden filosofi, da man i hans optik ikke bør afsværge de ting hos f.eks. Homer, Virgil og Platon, der er forenelige med et helligt liv og levned. Ikke desto mindre adskiller *philosophia Christi* sig fra disse ved at være fra himlen; derfor er belønningen for at følge den kristne dyds vej den evige salighed, som man ifølge Erasmus kan være vis på, fordi Gud ikke kan lyve. At slå ind på dydens vej er imidlertid som at befinde sig i en konstant sjælelig krigstilstand, hvor affekterne og lidenskaberne bekriger sjælen. Den kamp er hård og udmattende, men Erasmus har en forestilling om, at den bliver både mildere og behageligere, efterhånden som man bevæger sig fremad i kampen mod kødet i sikker forvisning og en fast tillid til, at Kristus allerede har sejret.

Den åndelige forvandling

Troen er for Erasmus denne sikre forvisning om frelsen, der beror på skriftens udsagn om, at Kristus alene har sejret, og at dette renser det syndige menneske. Troen

er således begyndelsen på den kristne strid, hvorigennem mennesket passivt gennem Guds nåde indpodes Ånden. Derved gives mennesket muligheden for ved Åndens hjælp at vælge imellem godt og ondt. Det er altså nåden, der forvandler menneskeviljen, og det er samtidig nåden, der fuldender menneskeviljens gerning. Denne nådes kraft er indeholdt i de hellige skrifter, hævder Erasmus, og han kan derfor betragte skriften som den kristne stridsmands værn. Dedikerer man sig fuldt og helt til skriftens budskab, kan man vide sig sikker på nådens fuldbyrdelse.

Erasmus hævder dog, at skriften – skønt den *akkommoderer* sig – er fyldt med figurer og undertiden helt uforståelig. Derfor kan han sige, at skriftudlægning ikke først og fremmest er filosofi, men profeti, fordi den beror på en åndsmeddelelse. Kun igennem Ånden lader skriftens mysterier sig åbne, og kun herigennem kan skriften blive den kristne stridsmands værn, hvor Kristus bliver et eksempel til efterfølgelse for mennesket.

Erasmus' begreb om *transformation* viser altså hen til noget andet og mere end blot en moralsk forvandling, hvad den dog i høj grad også er. Men skriftudlægningen handler for Erasmus også om Kristi reelle nærvær i skriften, der muliggør, at Gud i sin nåde kan indpode Ånden i det værdige menneske, der er forpligtet på at vælge imellem godt og ondt ved Guds hjælp og igennem sin naturlige dømmekraft og åndelige stræben. Det er på den baggrund, at hans begreb om den frie vilje skal forstås.

Guds åbenbaring ifølge Luther

Som nævnt var Luther tidligt optaget af Erasmus' teologi, og det er ikke usand-

synligt, at han i enkelte af sine tidligere skrifter har forsøgt indirekte at gendrive Erasmus. I det følgende vil jeg dog holde mig til argumenterne, som udfoldes i *Om den trælbundne vilje*.

I dette centrale skrift og i sit teologiske projekt som helhed søger Luther at gentænke begrebernes gyldighed i relation til åbenbaringen af Guds Ord. Det betyder ikke, at ethvert begreb mister sin betydning i mødet med åbenbaringen. Åbenbaringen – Guds Ord – udgør snarere sin egen målestok, hvorved den selv meddeler sin visdom uafhængigt af filosofien, herunder dialektikken og logikken. Denne indsigt kan imidlertid først erfares igennem troen, hvor menneskesjælen forenes med skriftens Ord i en sådan grad, at den fyldes op med og bæres af dets kraft, idet Ordets egenskaber bliver sjælens i *det salige bytte*.

Denne salige udveksling af egenskaber kan ikke gribes rationelt, intellektuelt, men må erfares ved troens affekt, der hører og modtager Guds løfte i Kristus, som tilsiges mennesket igennem skriftens ord. Skriftudlægning bliver derved ikke en menneskelig aktivitet, men skriftens egen fortolkning af sig selv i kraft af Åndens virke i den, der hører Ordet – lidt ligesom også Erasmus hævdede. Dette forhold kan illustreres med Luthers overvejelse over skriftens klarhed.

Skriftens klarhed og menneskets mørke

Skriftens klarhed er dobbelt, hævder Luther, ligesom også formørkelsen er dobbelt. Den ene, klarheden, er ydre og placeret i ordets tjeneste, den anden, formørkelsen, er lagt i hjertets erkendelse. Når Luther betoner skriftens klarhed som

noget ydre, er det en understregning af, at Ordet kommer udefra, *extra nos* – det er ikke opstået i menneskehjertet. I skriften er der intet formørket eller tvetydigt tilbage, eftersom det største mysterium i Kristus er åbenbart. Ordets ydre klarhed virker selv klarheden i det indre menneske; den fordobles, idet den troende bliver ét med Ordet i det salige bytte, og dermed virkes den egentlige inderlighed af det absolutte ydre, nemlig Guds Ord.

Når Luther skriver, at formørkelsen er dobbelt, skyldes det, at intet menneske forstår blot et *iota* i skriften, hvis ikke Guds Ånd har oplyst dette menneske, eftersom alle mennesker har et formørket hjerte. Det betyder, at selvom man lærer sig skriftens ord udenad med sit formørkede hjerte, er den egentlige forståelse af skriften som Guds tiltale afhængig af Ånden. Formørkelsen er således dobbelt i den forstand, at hjertets erkendelse uden Ånden fører til en ydre formørkelse, hvor skriften fremstår formørket for den, som hører eller læser den.

Farao og de tre lys

Der er med andre ord en sammenhæng imellem Ordet i det ydre og troen i det indre. Ordet bærer en iboende åndelighed i sig, hvormed det selv udrydder hjertets formørkelse ved at forene sig med den troende, når og hvor Gud vil. Dette er og bliver naturligvis også et spørgsmål om viljens frihed, netop fordi det formørkede hjerte ikke af sig selv kan bevirke den indre klarhed, skønt ordene i det ydre er klare og ligefremme.

Luther bruger her Kong Farao som et eksempel på én, der forhærdet sætter sin lid til egne kræfter, så han indbildsk

og i foragt hæver sig over Guds ord, der kommer i sin fornedrede skikkelse gennem Moses. Farao er altså billedet på den skriftfortolkning, der holder fast ved sine menneskelige forudsætninger, mens det åbenbarede Guds Ord bryder med disse.

Åbenbaringen er i min læsning ifølge Luther netop det radikale brud med de menneskelige forudsætninger, hvilket man bestandigt må lære igennem syndererfaringen og skriftens udsagn. Troen bliver i så henseende visheden om, at man af sig selv intet formår, hvilket alene lader håbet tilbage, sådan som det er forkyndt i Guds Ord i skriften.

Til at forklare denne dynamik bruger Luther et billede med tre lys. For det naturlige lys, *ratio humana*, er der enten ingen gud til, eller så er denne gud urimelig. Her gør menneskeforstanden sig til dommer over det guddommelige og formulerer teodicé-problemet uden at agte på ordet fra Gud. Dette overstråles af evangeliets lys, nådens lys, som virker igennem Ordet og troen, og som derfor ikke lader sig gribe af den menneskelige fornufts begreber. Heri lyder forjættelsen om et liv efter døden, hvilket imidlertid udfordres af anfægtelsen og syndserfaringen, der er et grundvilkår for den troende. Evangeliets lys er imidlertid forbundet med det tredje, herlighedens lys, der i *eschaton* endeligt vil vise, hvad den troende her og nu kun kan håbe og vedvarende må bekende med skriftens udsagn. Denne iagttagelse understreger, at *Om den trælbandne vilje* er et eskatologisk værk, hvis sigte er grundlæggende anderledes end i Erasmus' forfatterskab som helhed betragtet – de enkelte ligeheder i deres tilgange til trods.